

КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито основні ключові чинники, які опосередковано впливають на формування навчального матеріалу сучасного підручника географії. Це передовсім світові геополітичні події, зокрема ті, що відбуваються в Україні, екологічні та енергетичні кризи, інші глобальні виклики людства. Здійснено короткий порівняльний аналіз досліджень і шляхи вирішення актуальних питань підготовки та змістового наповнення шкільних підручників з географії в країнах Західної Європи та світу.

Ключові слова: ключові чинники, підготовка і початковий матеріал підручника, географія.

The article explains the main key factors that have an indirect influence on the formation of the semantic component of the modern geography textbook. In particular, they comprise global geopolitical events including those in Ukraine, environmental and energy crises and other global challenges to humanity. A comparative analysis is made of the topical problems of the preparation and content of school textbooks on geography issued in Western Europe and around the world and ways of their solution are considered.

Keywords: key factors, preparation and the educational material of a textbook, geography.

Постановка проблеми. В методиці навчання географії, як і загалом в дидактиці, існує протиріччя між рівнями базового навчального плану та навчальним матеріалом. Адже зміст географічної освіти – це свого роду адаптація системи знань і вмінь науки географії, що забезпечує світоглядний розвиток учня. Він конкретизується у нормативних документах (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативні документи, які розкривають зміст географічної освіти

Рівень базового навчального плану			Рівень навчального матеріалу	
Державний стандарт	Навчальний план	Навчальна програма	Навчальний підручник	Навчальний посібник

Ознайомлюючись з аналітичними матеріалами з освітньої політики, дослідженнями та інноваціями у світі, ми бачимо значний крок вітчизняної освіти й науки у включенні таких положень у свої національні плани. У перехідний період Україна робить спроби зробити свою економіку менш залежною від сировинних матеріалів і в більшій мірі заснованих на знаннях. Чи відповідатиме наповнення сучасних підручників географії засадам сталого розвитку і своє національне змістове наповнення на наступні 10–20 р.?

Аналіз останніх досліджень. Розгляд проблеми змістового наповнення підручників географії досліджувалася в різних аспектах багатьма вченими, методистами і вчителями географії О. Топузовим, Т. Назаренко, О. Надтокою, В. Самойленко, Л. Вішнікіною [7] та ін. Особливості навчальної діяльності учнів, зокрема з географії, розглядалися у працях Т. Назаренко [4], Л. Покась [6], А. Шуканової [8], В. Корнєєва [2], В. Яценка [9] та інших. Робота [1] Люка Соет, Сузанни Шнеганс, Деніз Ерекал та ін. розкриває світові тенденції розвитку науки, запровадження освітніх інновацій тощо.

Формулювання цілей статті. На основі розгляду ключових чинників, які впливають на формування навчального матеріалу сучасного підручника географії, виділити їх у певні групи для використання методистами і вчителями географії ЗНЗ та доуніверситетської підготовки ВНЗ у своїй практичній роботі.

Здійснити порівняльний аналіз актуальних питань підготовки навчальних підручників у різних країнах світу, акцентувати увагу розробників на включенні в підручники географії сучасної географічної інформації з короткими коментарями для школярів.

Виклад основного матеріалу. Відображені зміни в доповіді ЮНЕСКО [1], як зазначають його основні упорядники Люк Соет, Сузан Шнеганс, Деніз Ерекал

та інші, світ у пошуках ефективної стратегії росту. Які ж ключові чинники впливають на змістове наповнення сучасних підручників географії?

1. Геополітичні події, які призвели до змін освіти й науки у багатьох регіонах світу, насамперед України.

За останні шість років відбулися масштабні геополітичні зміни, які вплинули на освіту і науку. Це «арабська весна» 2011 р., військові події на сході України 2014 р., ядерна угода з Іраном у 2015 р. По-перше, це події загальносвітового значення, які опосередковано вплинули на освіту і науку України. По-друге, вони сприяли збільшенню в нашій країні академічної свободи; науковці розвивають більш тісні міжнародні зв'язки. Наприклад, у 2016 р. в Інституті педагогіки НАПН України було утворено відділ міжнародних зв'язків та наукової співпраці.

2. Екологічні кризи покладають великі надії на науку.

Слід відображати останні глобальні події у підручниках географії. Це і наслідки ядерної катастрофи на Фукусімі у березні 2011 р., які справили свій вплив далеко за межі Японії. Наприклад, катастрофа примусила Німеччину взяти на себе зобов'язання поступово відмовитися до 2020 р. від використання атомної енергетики і стимулювала проведення в Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції 27 квітня 2017 року 311 інших країнах дискусії про ризику атомної енергетики. Для українських учнів це чергова пересторога й нагадування про аварію на Чорнобильській АЕС 1986 р. та її впливу на здоров'я й екологічний стан природного середовища всієї України. Можна організувати зустріч з ліквідаторами Чорнобильської катастрофи на тему: «Чорнобиль – рана на душі всього людства», мітинг-реквієм «Усім, хто Чорнобиль пройшов...», покладання квітів до пам'ятного знаку учасникам ліквідації аварії на ЧАЕС, уроки пам'яті «Екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи», «Промислова екологія», «Біологічна дія радіоактивного випромінювання», єдину виховну годину «Чорнобильська зона відчуження», перегляд презентацій, відеофільмів тощо.

Слід відображати в підручниках останні посухи, повені та інші стихійні лиха у Камбоджі й Філіппінах (2015–2016), які постраждали від, можливо,

найсильнішого за весь час спостережень тропічного циклону, який викликав зсуви. Каліфорнія впродовж багатьох років потерпає від засух; у квітні 2015 р. уряд штату США оголосив про скорочення до 2020 р. на 40 % викидів вуглецю у порівнянні з рівнями 1990-х рр. А вже 17 червня 1994 р. була прийнята Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням. Цей день міжнародна спільнота відзначає, як Всесвітній день боротьби з опустелюванням. Україна приєдналася до Конвенції в 2002 р. згідно із Законом України від 04 липня 2002 р. №61-IV. У рамках Конвенції опустелювання розглядається не як процес утворення пустель, а як будь-яка деградація земель під впливом природних чи антропогенних чинників. Саме тому сторонами Конвенції на сьогодні є 193 країни світу. Питання охорони земель в умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним з найважливіших напрямів державної політики, оскільки поліпшення стану землі відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини.

3. Енергетика.

В останні роки ЄС, США, Китай, Японія та інші країни законодавчо скорочують свої викиди вуглецю, здійснюють освоєння альтернативних джерел енергії і сприяють підвищенню енергоефективності.

Це і створення футуристичних систем «інтелектуальні» міста (наприклад, Китай) або «зелені» міста, у яких використовуються найновіші технології з метою підвищення ефективності споживання води та енергії, будівництва, транспорту.

Україна, яка споживає у загальному балансі більше 60–70 % імпортованих енергоресурсів, є однією з енергозалежних країн Європи. І цьому сприяє не тільки їх відсутність, а й неефективне використання, що загрожує національним інтересам та національній безпеці країни. Тому вирішення питань енергозбереження та енергоефективності є одним з першочергових в умовах енергетичної кризи в країні.

4. Інші глобальні виклики.

Іншими чинниками, які впливатимуть на змістовий компонент підручника географії, є глобальна фінансова криза 2008 р., старіння населення (США, ЄС, Японія та ін.) і скорочення показників народжуваності (країни Східної Європи, у т. ч. Україна), зміни клімату, енергетика, охорона здоров'я, скорочення біологічного різноманіття тощо. Наприклад, глобальна фінансова криза 2008–2009 років, безумовно, відіграла певну роль. І це необхідно відображати у сучасних підручниках географії. Адже вона спричинила збільшення цін на сировинні товари і привернула увагу до питання актуальності створення в Африці гірничодобувного комплексу; для України актуальною залишається проблема «відтоку умів» та видобутку нафти на чорноморському шельфі тощо. Катастрофа на Фукусімі у березні 2011 р. вплинула на науку. Вона підірвала довір'я світового суспільства не лише до ядерної технології, але й до науки і технологій загалом. У змістовому наповненні як з фізичної, так і соціально-економічної географії України й світу слід відображати розвиток і використання альтернативних джерел енергії, енергозберігаючих (зелених) технологій у всіх сферах діяльності людини.

Завдання на засвоєння, контроль та оцінювання змістового компоненту підручнику повинні розкривати національний потенціал в області інновацій і потребують стимулювання творчої активності учнівської молоді. Дана система завдань спрямована на формування нової культури, яка пропонує стимулювання і ставлення з повагою до індивідуальної творчості. Наприклад, державний проект «Да Вінчі», який в експериментальному порядку здійснюється у декількох початкових і середніх школах Республіки Корея для створення навчального класу нового типу, для стимулювання використання школярами своєї уяви і навчання на основі практичних занять та досвіду [1, с. 38].

Наступним етапом дослідження досвіду зарубіжних країн є вивчення питання підготовки навчальних підручників у Німеччині, Великобританії, Нідерландах, Франції, Італії та Іспанії, де приватні видавничі компанії збирають колективи авторів і створюють підручники. У Фінляндії, Іспанії, Великобританії школи абсолютно незалежні у прийнятті рішень про вибір того або іншого підручника. Це накладає певний відбиток на основні переваги. Наприклад, у

Великобританії це система курсів, розбитих на певні блоки уроків, в Іспанії та Франції географія й історія включені в один підручник, хоча і розташовані вони у різних розділах. Загальноєвропейська тенденція за останні декілька десятиліть робить спроби обґрунтувати соціальні науки в якості предмету, який інтегрує в собі елементи історії, економіки, Актуальні проблеми в системі освіти: ЗНЗ – доуніверситетська підготовка – ВНЗ 312 політики і т. д., а також нові підходи, пов'язані з вивченням навколишнього середовища [5, с. 16–22].

Важливим чинником розкриття змісту сучасних підручників з географії є різноманітний дизайн підручника, насиченість картографічним, фотографічним, історичним та іншим матеріалом, який вимагає продуманого науково-методичного апарату підручника. Наприклад, французькі й англійські підручники географії майже на кожній другій сторінці пропонують багатоаспектні підходи до теми. Їхня мета в тому, щоб розвивати навчальні навички та різні навички інтерпретації. Такий підхід спрямований на те, щоб залучити школярів до аналізу й визначення теми у ході самостійного дослідження. Але учні повинні знати, як використовувати цей матеріал у подальшому [10, 11].

Такий підручник не є книгою для читання, це – книга для роботи. Школярі повинні об'єднувати різні компоненти цілого, робити висновки, а потім порівнювати самостійно отримані результати з інформацією підручника. Вітчизняні підручники з географії в основному орієнтовані на значний теоретичний матеріал і мало орієнтовані на розвиток практичних умінь та навиків.

Висновки. На основі вищесказаного ми виділили групи ключових чинників, на які слід звертати особливу увагу розробникам сучасних підручників географії: на зміни у геополітичному положенні у світі, екологічну й енергетичну кризи та інші глобальні виклики. Досвід видання навчальних підручників географії в країнах Західної Європи та світі загалом показав три основні тенденції, які слід враховувати майбутнім авторам підручника географії: необхідність формування нової культури учнівської молоді на основі індивідуальної творчості, інтегративних складових та обґрунтування

деталізованого науково-методичного апарату підручника географії, а також передбачити змістове наповнення навчальними матеріалами підручника географії більш прикладного характеру.

Література

1. Доклад ЮНЕСКО по науке: на пути к 2030 году. Резюме. – Париж, 2015. – 44 с. ; ил.
2. Корнеєв В. П. Методика вивчення географії материків і океанів : навч.-метод. посіб. / В. П. Корнеєв. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. – 308 с.
3. Методика навчання географії у 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. для вчителів географії та студ. пед. ВНЗ. – К. : Картографія, 2015. – 128 с.
4. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика : монографія / Т. Г. Назаренко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 317 с.
5. Пингель Ф. Европейский дом: изображение Европы 20-го столетия в учебниках по истории / Ф. Пингель. – Брауншвейге, 2007. – 128 с.
6. Покась Л. А. Методика організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Покась Л. А. ; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 206 арк.
7. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії : підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. - К. : Картографія, 2012. – 511 с.
8. Шуканова А. А. Методика формування економічних знань в учнів 9–10 класів у процесі навчання географії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Анжела Анатоліївна Шуканова. – К., 2009. – 21 с.
9. Яценко В. С. Методика оцінювання навчальних досягнень учнів з географії / В. С. Яценко. – Х. : Основа, 2008. – 111 с.
10. Histoire Géographie. Éducation civique. 3e technologique. Jacques Chapon, Guy Lancelot, Michel Konrat, André Vasseur, Alain Prost. – Paris : Hachette, 1995.

11. Histoire Géographie. Initiation économique. 3e. Marie-Thérèse Drouillon, Eric Baconnet, Jean-Marie Flonneau, Martine Mari, Antonella Romano (ed.) – Paris : Nathan, 1994.

КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНИКА ГЕОГРАФИИ

В статье раскрыты основные ключевые факторы, которые косвенно влияют на формирование учебного материала современного учебника географии. В частности, это мировые геополитические события, в т. ч. которые происходят в Украине, экологические и энергетические кризисы, другие глобальные вызовы человечества.

Осуществлен краткий сравнительный анализ рассмотрения и пути решения актуальных вопросов подготовки и содержательного наполнения школьных учебников по географии в странах Западной Европы и мира.

Ключевые слова: ключевые факторы, подготовка и учебный материал учебника, география.